

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԽՕԶԱ ՊԵՏՐՈՍ

ՀԱՅ ԱԶԳԻ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆ ԴԻՒԱՆԱԳԷՏԸ

ԿԱԼԿԱՔԱՅՈՒՄ 1756 — 1763

Յիրաւի արժէ կանգ առնել փնտռել ու պրպտել, գտնել ու երեւան հանել մեր հին Հնդկահայ երեւելի նախնեաց կատարած բազմաթիւ ու բազմապիսի գործերը, թէ՛ անգլիական տիրապետութիւնից առաջ և թէ՛ յետոյ:

Այս լուրջ և ոչ թեթեւ աշխատանքը յօժար կամքով, ո՛չ, պիտի ասեմ սրտով, իր ուսերի վրայ է վերցրել Մեսրոփ Աթեանցը: Առանձին ուշադրութեան արժանի է նրա հրատարակած վերջին անգլերէն աշխատութիւնը, որի մէջ նա այնքան վարպետօրէն ու հարազատ կերպով նկատում է Ռօջա Պետրոս ընտիր վաճառականի ղէմքը, հիմնուած է զանազան հին, թերեւս չատերի համար անարժէք, փաստաթղթերի ու վկայութիւնների վրայ, և որը, հեղինակը կարգացել է «Հնդկաստանի Պատմական Արձանագրութեանց Յանձնաժողովում» 1928 թ. Դեկտեմբերին:

Գրքի առաջաբանում խօսելով հանրածանօթ Գորգին խանի մասին եզրափակում է, թէ նախնի Հնդկահայոց մէջ իրաց առեալ արժանաւոր քաղաքացիներ, մեծահոգի վաճառականներ լինելուց՝ եղել են նաև համբաւաւոր զիւանաղէտներ և զինուորական հմուտ հրամանատարներ: Ապա՛ առաջ է ընթանում յիշելու երկու այն Հայերի մասին, որոնք այնքան արժանաւոր գործ ու թանկագին ծառայութիւններ մատուցին Բէնգալում առաջին հաստատողներին — չ'ասենք Անգլիական կառավարութեան: Ուշ չէ՛ փակագծում յիշել, թէ Տեղիս Հայոց Եկեղեցու բակում Աթեանցին յաջողում է մի հայ տիկնոջ տապանաքար գտնել, որով ապացուցում է, թէ Հայերը շատ աւելի կանուխ են հաստատուած եղել, քան 1690 թուականներին անգլիացիների ժամանումը . . . :

Քիչ յետոյ անգլիացիներն իմանում են Հայերի զիւանազլտական ընդունակութիւնները: Եւ Ռօջա Սարհատն է լինում,

որ իր եռանդուն ջանքերի և Մօզուլ Վեհապետների մօտ ունեցած «Իրենց» առանձին յարգանքի շնորհիւ՝ յաջողում է անգլիացիների համար Հնդկաստանում 1715ին հաստատուելու իրաւունքը գտնել:

Ապա պատմութիւնն առաջ տանելով մեզ կանգնեցնում է Հնդկաստանի պատմութեան այն տխուր էջի առաջ, երբ Անգլիացիները ստիպւում են թողնել — լքել քաղաքն ու ապաստան որոնել Գուլտայում գտնուող իրենց նաւերի մէջ: Սա ճիշդ այն ժամանակն էր երբ տեղի է ունենում «Ան Զնդանի» (Black Hole) արդէն ծանօթ անախորժ պատմութիւնը . . . :

Ահա՛ այս կրիտիկական բույէին օգնութեան է հասնում հայագիւր Ռօջա Պետրոսը, որը վեց ամիս շարունակ ուսեստի պաշար է ուղարկում Գուլտայում գտնուող Անգլիացիներին մինչև հրամանատար Բլայքի հասնելը:

Վերջինս վարձում է նրան իբրեւ պատգամաւոր և թարգմանիչ առ Միր Զաֆէր, Սէրաջ-ու-Դօվլային, «Ան Զնդանի» տխուր պատմութեան հեղինակին, զետիւն տապուլելու: Եւ երբ հերթն հասնում է առաջինի որդուն Միր Քեասիմին իշխան դառնալու՝ վերստին Ռօջա Պետրոսն է, որ մեր Քեասիմի հետ ունեցած իր անձնական մըտերմութեան շնորհիւ, կարողանում է զընահատելի ծառայութիւններ մատուցանել անգլիացիներին: Ու չկայ մի հատիկ յիշատակարան անգամ, թէ տրդեօք նա վարձատրուեց անգլիացիների կողմից, իբրեւ մի հատարիմ եւ անձնուէր զեսպան. ո՛չ և ո՛չ. աւա՛ղ նա երեսի վրայ ձգուած մնաց եւ դատապարտուեց, անշուշտ անտեղի, իբր մի լրտես . . . : Ահա այսպէս նա վարձատրուեց իր արած ծառայութիւնների ու կրած նեղութիւնների համար . . . «Մհ բարքեր, ո՛հ ժամանակներ»:

. . . Ու 1759 թ. Յունուարի 25 ին՝ Լոնդոնի վարչութեան ուղղած իր նամակով թւում է իր արած մարդավայել գործերն ու զանգատում իր հասցէին ուղղած անտեղի ու նողկալի զրպարտութիւնների ղէմ: Զրոււմ է այդ բոլոր այլանդակ բնութորութիւնները և խնդրում է մի պաշտօն և փոխարինութիւն իր ծախսած դամարների համար:

Յիշատակարան չկայ հատ մի իմանա-

լու, թէ ի՞նչ պատասխան ստացուեց լոն-
դոնից, բայց թուում է, թէ այդպիսի մի
թանկագին փաստաթուղթ նամակ չէր կա-
րող միանգամից անուշադիր թողնել: ...
Եւ հմուտ հեղինակն առաջ է դնում փաս-
տացի տուեալներով ու տարրեր ժամանակ-
ներում երկան ելած հրատարակութիւննե-
րով հաստատել ու միանգամ ընդմիջում մի
պայծառ լոյս սփռել Ռոջա Պետրոս մար-
դու մաքուր նկարագրի վրայ, ցոյց տա-
լով նրան իբրեւ ճշմարիտ, հաւատարիմ,
ազնիւ հոգի, որը մինչև անգամ իր կեան-
քը փտանդի ենթարկելով օգնեց անդլիա-
ցիներին նրանց կարիքի ժամանակ: . . .

Կալիպրա ՍՐՏԱՇԷՍ Թ. ԱՆԼԱՆԴԷԼԵԴԴԵԱՆ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻ, Դեկտեմբերի 16-ը Եպի-
սկոպոսական. Ռուսոմնասիրութիւններ, Հայ-
եկեղեցւոյ Բարեկարգութեան վերաբերեալ խնդիրներ:—
Հայ. եկեղեցւոյ դիրք. Քրիստ. Ընդհ. եկեղեցւոյ
մէջ:— Առաքելականութիւն Հայ. եկեղեցւոյ:— Պե-
տրիքի եւ եկեղեցի. Տպգր. Երուսաղէմ, 1930. 8⁰
էջ Ժ + 355:

Ս. Աթոռի Տպարանէն նոր լոյս տե-
սաւ այս յոյժ կարեւոր գիրքը, որ Սիոն
Ամսագրին 1927-1930 տարուան չորս շաբա-
թըմբադրականներուն արտատպութիւնն է,
Սիոնի ողջագատ ընթերցողներէն ոմանց
փափաքին համաձայն գրքոյկի վերածուած,
«որպէսզի կարելի ըլլայ աչքի առնել ունե-
նալ ուսումնասիրութեանց այդ շաբաթ ի-
րենց անընդհատ ամբողջութեանը մէջ, ի
հարկին անդրադառնալու համար ատոնց
վրայ», ինչ որ հեղինակին ալ փափաքն է
եղած:

Բովանդակութիւնը ինքնին կը խօսի
անոր արժէքին մասին:—

Ա. Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Բարեկար-
գութեան վերաբերեալ խնդիրներ. — Ա, Բ, Գ,
և Դ (Բառերու սահմանում, պատմական
տեղեկութիւններ, և այլն). — 1. Եկեղեց-
ւոյն շէնքը. — 2. Եկեղեցւոյ ժողովուրդը.
— 3. Եկեղեցւոյ դաւանանքն ու պաշտա-
մունքը. — 4. Եկեղեցւոյ պաշտօնէութիւ-
նը. — Ա. Կոչում. — Բ. Նկարագիր. — Գ.
Ուսում. — Դ. Կենցաղ. — Ե. Ապրուստ. —
Եզրակացութիւն. — Հայ եկեղեցւոյ արդի
վիճակը [Յաւելում]:

Բ. Հայաստանեայց եկեղեցւոյ դիրքը Քրիս-
տոնական ընդհանուր եկեղեցւոյ մէջ:

Գ. Առաքելականութիւն Հայաստանեայց ե-
կեղեցւոյ. — Ա. Լուսաւորէն յառաջ Քրիս-
տոնէութիւն կայ Հայաստանի մէջ. — Բ.
Տերութիւնն ու անարկածը Մեծ Հայքն
է. — Գ. Սանատրուկ Հայոց Թագաւոր. —
Դ. Աւանդութիւն է Պետրոս Առաքելի
Հոռմի մէջ եկեղեցի հիմնել:

Կ. Պետրիքի եւ եկեղեցի. — Ա. — [Սահ-
մանումը բառերու և ստացումներու]. —
Բ. [Եկեղեցւոյ պետականացման ծագումը
և Պետութեան ու եկեղեցւոյ բաժանման
խնդիրը Հոռմի եկեղեցւոյ մէջ]. — Գ.
[Պետութեան և եկեղեցւոյ բաժանումը Ֆրե-
սանայի մէջ]. — Դ. [Հայաստանեայց ե-
կեղեցւոյ դիրքը հանդէպ իր վրայ տիրող
կառավարութիւններու]. — Ե. [Հայոց Կա-
թողիկոսներուն կրկին պաշտօնները]. —
Զ. [Կաթողիկոսներու և Պատրիարքներու
իրապէս քաղաքական գործունէութիւնը].
— Է. [Թիւրքոյ Հայոց Պատրիարքու-
թիւնը եւ Ազգային Սահմանադրութիւն]. —
Ը. [Պոլսէն իւր կամ Բարձրագոյն Կար-
գադրութիւն]. — Թ. [Խորհրդային Կար-
գեր. — Եկեղեցին Անդլիոյ մէջ և եկեղեցին
Ամերիկայի մէջ]:

Կերաշնորհ Հեղինակին լուսանկարը
կայ ի մուտս գիրքին: Ուսումնասիրու-
թեան համար առաջադրուած նիւթերը ի-
րենց զլխաւոր ստորաբաժանութիւններով քն-
նուած, լուսաբանուած, դասաւորուած ու
եզրակացութեան մը բերուած են: Եւ այդ
մանրակրկիտ և խզճամիտ ուսումնասիրու-
թիւններուն մէջ աւանդութիւնն ու պատ-
մութիւնը, ներհայեցութիւնը ու արամա-
բանութիւնը ընձեռած են իրենց տրամ
միջոցները: Միայն մէկ բան կը պակսի՝
Սրբազանի կամքէն անկախ պատճառնե-
րով — Կիրարկութիւնը:

Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պատմու-
թիւնով, արդի կացութեամբ եւ մանա-
ւանդ անոր բարեկարգութեամբ հետաքր-
քրուող ու նախանձախնդիր ունէ անձի ոչ
թէ «սեղանի զարդ» պէտք է կազմէ՝ այլ
անոր ձեռքին մէջ պէտք է որ «բաց գիրք»
մը ըլլայ Հայ եկեղեցին՝ որ հայ արդի
եկեղեցականութեան բարձրատիճան եւ
ձեռնհաս դէմքերէն մէկուն կողմէ հանրու-
թեան կը հրամցելի՝ մասնագիտօրէն պատ-
րաստուած, խնամքով տպագրուած և զիւ-
րամատչելի գիրքով:

ՇԱԽԱՐՇ ՎԱՐԴԱՊԵՏ